

УДК 378.147:784

Г. К. ШУЛЬ
старший викладач

С. П. ЯБКОВСЬКА
старший викладач
Луцький педагогічний коледж

ОСНОВНІ ЕТАПИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено теоретико-прикладному аналізу основних етапів методичної роботи зі співаками-початківцями.

Ключові слова: постановка голосу, вчитель музики, голосоведення, опора звуку, принципи, методи навчання.

Вокальна підготовка студентів, передбачена Державними стандартами, полягає в озброєнні знаннями та практичним досвідом співацької діяльності, тренуваності і витривалості голосового апарату, спроможного витримувати значні нервово-фізичні навантаження, а також уміння передавати ці знання і уміння, володіти методикою вокального навчання, охорони й розвитку дитячого голосу.

Етап виховання співака підпорядковується кінцевій меті свідомого майстра-співака, співака-громадянина, озброєного високорозвиненою технікою і здатного до самостійної роботи. Вокальні знання та навички майбутнього вчителя музики повинні відповідати об'єктивним даним, щоб успішно навчати співу дітей у школі й садочку, правильно розвивати їх голосовий апарат.

Мета статті полягає у розкритті основних етапів методичної роботи з постановки голосу в підготовці майбутніх учителів музики до професійної діяльності.

Основні положення теорії розвитку співацького голосу у вокальній педагогіці висвітлювали Н. Гребенюк, Л. Дмитрієв, В.Ємельянов, В. Морозов, О. Стахевич; історичні аспекти розвитку вокального мистецтва та вокального виконавства – В. Багадуров, М. Львов, І. Назаренко, А. Шавердян; розвиток української вокальної педагогіки – В. Антонюк, Б. Гнидь, В.Іванов, Л. Прохорова; психологічні засади вироблення умінь та навичок – Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Науменко, Р. Немов, С. Рубінштейн; психологічні аспекти вокального процесу – А. Зданович, В. Єрмолаєв, Б. Теплов, Л. Чистович; фізіологічні основи постановки голосу – М. Грачова, К. Злобін, І. Павлов, Л. Работнов, І. Сеченов, Ю. Фролов, О. Яковлєв; дослідження в галузі фоніатрії здійснювали Ф. Заседателєв, А.Єгоров, І. Левідов, Л. Работнов, М. Фомічов; дослідження акустичних особливостей процесу голосоутворення подано в працях Л. Дмитрієва, Н. Жинкіна, А. Мюзе-хольд, С. Ржевкіна, А. Рудакова, Р. Юссон; орфоепічних норм звуковидо-

бування – Б. Базиликут, О. Знаменська, О. Микиша; гігієни співацького голосу – А. Єгоров, К. Злобін, І. Левідов, Д. Люш та ін.

Теоретичні основи методики викладання вокалу закладено в працях Д. Аспелунда, П. Голубева, Л. Дмитрієва, Д. Євтушенко, А. Здановича, П. Органова, О. Микиші, В. Мордвинова, С. Юдіна; питання вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів розкривають Л. Василенко, Л. Гавриленко, О. Маруфенко, О. Матвєєва, А. Менабені, О. Прядко, Г. Стасько, Ю. Юцевич та ін.

Методика вокального навчання спирається на загальнодидактичні та спеціальні, властиві музичній педагогіці, принципи навчання. Провідними серед традиційних принципів навчання є такі принципи: виховуючого навчання, науковості, свідомості, зв'язку з життям, практикою.

У процесі вокального навчання студент здобуває не тільки знання про співацьке голосоутворення – у нього формуються й удосконалюються вокально-технічні, художні навички, розвиваються голос, виконавські задатки, музично-естетичні смаки, інтелектуальні здібності.

Важливим є етап виховуючого навчання. Метою цього етапу є всебічний і гармонійний розвиток. Виховний характер вокального навчання пов'язаний з принципом науковості, який впливає з об'єктивно існуючих явищ співацького процесу, із закономірностей їх взаємозв'язку.

Принцип науковості при вокальному навчанні за спеціальністю набуває особливого значення. Сучасні наукові відомості про співацький голос та його голосоутворення проваджують на всіх етапах вокального навчання. Тому необхідно використати дані сучасної науки для того, щоб обґрунтувати ті практичні прийоми вокальної педагогіки, які є найдоцільнішими, враховуючи знання з анатомії, фізіології, фонопедії, фоностенії, психології та педагогіки.

Навчання вокальному співу ґрунтується на спеціальних вокальних методах.

Метод – сукупність практичних прийомів викладання, застосованих на певних принципах для досягнення наміченого результату, у цьому випадку – бездоганно поставленого голосу [1, с. 89].

У методиці навчання постановки голосу поставленим голосом слід вважати той голос, у якого координована робота всіх трьох факторів голосоутворення: дихання, гортані, резонаторних порожнин під контролем музичного слуху, без належного розвитку якого не можливе навчання взагалі.

Починається процес навчання постановки голосу з діагностики голосу. Педагогічний діагноз розуміється як виявлення конкретних причин і відхилень голосоутворення, з метою видалення цих відхилень у розвитку та усунення їх шляхом відповідних корекційних дій педагогічного характеру. Отже, у педагогіці поняття діагностики набуває значення не тільки виявлення певних особливостей, а й пошуку шляхів корекції, виправлення вад. Саме в рівні діагностування проявляється професійна майстерність вчителя [2, с. 75–76]

Уміння правильно діагностувати засноване на тих теоретичних знаннях, які студенти отримують під час навчання. Разом з тим, практичне використання цих знань у процесі індивідуальної постановки голосу та педагогічної практики є основою не тільки засвоєння умінь і навичок діагностування, а й становить передумови для глибшого усвідомлення професії вчителя музики загалом. Тут має місце діалектичний взаємозв'язок теоретичних знань і практичних вмінь.

Заняття зі студентами починається з детального вивчення голосового матеріалу студента. Для цього, викладач просить заспівати знайомі студентові вокальні твори, прислуховуючись не лише до голосу, але звертаючи увагу на музикальність, організацію дихання, дикцію та здібність до усвідомлення змісту твору, що виконується. Голосові дані визначають за такими ознаками: за тембром, теситурі, діапазоном, перехідними нотами й примарним тоном. Під примарним тоном слід розуміти те звучання, яке могло б бути основою голосоутворення на всьому діапазоні голосу, в усіх регістрах, для всіх голосних. Правильно поставлений голос має відзначатися інструментальним, співучим, пластичним і зв'язаним звучанням – основою всіх вокальних творів. Після прослуховування викладач повинен перевірити весь діапазон голосу й виявити його повний об'єм від найнижчої до найвищої ноти. Тільки в процесі занять, коли студенти починають засвоювати легку й чітку подачу звуку та високе головне звучання, з'являється гарний приємний голос.

Перші заняття є не тільки навчальними, вони поглиблюють знайомство зі студентом, його голосом та індивідуальними особливостями. Виявляють сприймання, пам'ять, здібність збирати й утримувати увагу, вольові якості характеру: наполегливість і впевненість у собі. За результатами такого детального знайомства складають індивідуальні плани роботи зі студентом, у яких, поряд із вихованням загальних, необхідних навичок голосоутворення визначають методичні шляхи роботи з голосом.

Основним з методів навчання співаків-початківців є вироблення вокальної техніки співака. До вокальної техніки слід віднести організацію дихання, затримання його, опору, високу позицію, резонатори, кантилену, форте, піано, філірування, рухливість і стакато.

Правильний вдих і видих – це основне, чого повинен добиватися викладач під час постановки голосу у співака-початківця, бо основою співу, як відомо, є дихання. Добре співати передбачає, насамперед, добре й правильно дихати. Тому спочатку слід навчитися дихати, щоб вміти надати голосові сили, звучності, рухливості, помітності та інших необхідних якостей. У вокально-педагогічній практиці найдоцільнішим визнано змішаний, нижньореберно-діафрагматичний тип дихання, при якому піднімаються і розширюються при вдихові нижні ребра діафрагми й м'язи черевної порожнини [3, с. 23]. Саме цей тип дихання ми беремо за основу в співі.

Дихання складається з двох фаз. Перша фаза – вдих, потім обов'язкова затримка дихання й після того йде друга фаза – видих. Найраціональнішим є змішаний вдих – через ніс і рот одночасно, навіть з пере-

вагою носа. Свідома вольова затримка дихання мобілізує, активізує та організовує дихальний апарат перед моментом включення звуку. Для розвитку рівномірного видиху доцільно застосовувати вправи з чергування голосних на одній ноті: –а – е – і – о – у. У процесі співу повітря має виходити плавно, рівномірно, рівно, спокійно, а головне – з максимальним використанням усієї енергії. Звук повинен обов'язково домінувати над диханням, йти ніби попереду нього, бо це забезпечує голосові свободу, дзвінкість, легкість, повноту й темброве забарвлення, тривале, рівне й однорідне звучання по всьому діапазоні, а також заощаджує вокально-дихальну енергію (повітря в процесі співу). Вдих і видих у процесі співу має бути природнім. Ні в якому разі не перебирати повітря, бо це може бути причиною форсованого, крикливого звуку, неточної інтонації. Вдихати й видихати слід стільки, скільки необхідно для того чи іншого вокального слова чи фрази.

У найтіснішому зв'язку з диханням перебуває опора звука. Опора – важливе відчуття в співі, внаслідок якого співак вільно володіє своїм голосом, відчуває легкість, злагодженість у роботі голосового апарату. Відчуття опори виникає не одразу. Оволодіваючи технікою вокального голосоутворення, поступово виявляються ті відчуття, при яких голос має найкращі свої якості. “Опора дихання і опора звука, – говорив П. В. Голубєв, – крім сприятливого впливу на саму якість співацького звуку, мають ще й інше, не менш важливе значення. Вони знімають зайве напруження з тендітних органів гортані та голосових зв'язок і передають його в потужну систему витривалих м'язів – вдихачів і видихачів. Тим самим опора страхує від передчасної її втрати” [6, с. 40].

А наступним етапом методичної роботи зі співаком-початківцем є розспівування. Перш ніж перейти до виконання художніх творів, кожному співакові потрібно розспівуватися. Розспівка включає в себе два етапи: розігрівання голосового апарату, тобто приведення його в робочий стан і вироблення певних вокально-технічних навичок. Розспівка повинна бути відносно недовготривалою (10–15 хв) відповідно до загального тону всього організму, психологічного настрою, режиму дня тощо, а вокально-технічна робота над голосом обмежується лише одним – не співати до перетому. Розспівка починається з середини діапазону по дві, три ноти зверху вниз. Положення рота під час співу має бути природнім. Язик – зміщеним у глибину рота з одночасним зміщенням до переду нижньої частини його кореня (“положення кобри”). Без такого зміщення язика, при спробі співати висхідну гаму відкритим звуком, на перехідних звуках відбувається підняття гортані з відчуттям напруження горла. Рот треба відкрити так, щоб видно було тільки верхні зуби, апіднебінна завіска повинна підніматися вгору, м'яка її частина стає еластичною й водночас дещо ущільненою м'язовою дугою, причому маленький язичок майже зовсім розтягується і зникає. Разом з піднебінною дугою він утворює єдину еластичну масу м'язів. Вправи, які даються учневі на самому початку навчання, виспівують на голосну “а”, але якщо у співака горлове звучання, тобто в ньо-

го низька природна позиція – доцільніше вправи на голосні “е” – “і” з додаванням приголосних “м” – “н”. якщо це не дає бажаного результату, слід використовувати закриті звучання, мугикання (спів з закритим ротом). Співак повинен відчувати легке позіхання, але таке, що не йде глибше абрису відкритого горла, рух нижньої щелепи абсолютно вільний, еластичний. Це один із способів домогтися відчуття направленості звука й активної роботи резонаторних порожнин. Правильний спів із закритим ротом (легенько зімкнуті губи, а всередині рота розімкнуті зуби, тобто стан позіху з опущеним дном рота) дає змогу швидше відчутти головне резонування, і з’являється відчуття опори звука в резонансному пункті. Тому спів із закритим ротом, при якому використовують носо-зубне резонування, або ще називають його “співом у масці”, допоможе швидше позбутися цього недоліку в голосоутворенні. “Маска” – це постійний резонатор, функції якого характеризуються посиленням і збагаченням співацького голосу шляхом відбиття вібрації твердих частин лицевої кістки й резонаторних порожнин голосового апарату. Звучання носо-зубного резонансу “маски” – це прийом співу, під час якого найповніше використовуються акустичні можливості верхніх резонаторів голосового апарату.

При переході від вправ із закритим ротом до відкритого увага студента фіксується на необхідності збереження тієї ж позиції, що й при закритому звучанні. При співі зі словами продовжується пояснення про стан голосового апарату під час співу. Це стан стриманого (“ввічливого”) позіху з напівзакритим ротом. Під час позіху голосовий апарат приходить у потрібний для співу стан. Це сприяє правильній акустичній установці гортані та побудові вокально-художнього звука. У процесі навчання співу, особливо в початковий період, необхідно уважно стежити, щоб у того, хто навчається, не виробилися дефекти при розкритті рота – викривлення рота, випинання губ та ін. Робота голосових зв’язок, діафрагми й черевного преса, дихання і голосоутворення, перебувають у цілковитій залежності одне від одного. Їх дії під час співу мають бути автоматично погоджені, комплексні. Лише правильне змикання голосових зв’язокі подача повітря, а також зв’язок вокально-дихальної енергії з резонансовим пунктом, можуть забезпечити нормальне звукоутворення, природний спів. Вправи у низхідному русі прискорюють вирівнювання звука. Якщо слідкувати за тим, щоб учень по можливості на всіх звуках зберігав ту ж позиційну установку, що й на першому високому звукові, то цим самим буде досягнуто згладжування регістрів. Співацька позиція визначає найбільш раціональне функціонування й максимальне використання резонаторів голосового апарату під час співу. Підкреслюючи організуюче значення співацької позиції як місця психофізіологічного відчуття оптимального резонатора, О. Микишаназвав її резонансовим пунктом [5, с. 11]. Резонансовий пункт – це місце психофізіологічного відчуття опору вокально-дихальної енергії під час співу, завдяки якому голос може максимально посилити й набрати необхідного забарвлення за рахунок резонування всіх твердих і м’яких резонаторів голосово-

го апарата, психофізіологічного відчуття художнього звучання голосу й вимови слів під час співу. Виховуються відчуття усвідомлення і закріплення співацької позиції звука, ритмічних вправ і, насамперед, вправ на звуковіносо-зубного резонансу з відкритим і закритим ротом, а також шляхом виспівування голосних вокальної азбуки. Для формування вокальних навиків підбирають декілька вправ, і ці вправи допомагають виробити одразу декілька вокальних навиків. Вправи, які пропонуються співаку-початківцю, повинні бути простими за мелодичним та ритмічним малюнком і легко запам'ятовуватись. Виконувати вправи необхідно в різних темпах відповідно до завдань, які ставить вчитель. Вокальні вправи є найкращим, перевіреним практикою, засобом прищеплення студентам навичок правильного голосоутворення й розвитку вокальної техніки. Уміло застосовані педагогом вправи розвивають в учня точність інтонації, почуття ритму й ладової настройки. “Майстерність” вокального педагога на цій ділянці роботи полягає не в кількості й оригінальності вправ, а насамперед у методиці їх використання [4, с. 55].

Висновки. Викладач постановки голосу повинен володіти необхідними кваліфікаційними знаннями, уміннями та навичками, особливим педагогічним хистом – це стандартизовані вимоги, які стоять перед педагогом в умовах диверсифікації освітніх систем. Складність і багатогранність завдань, які необхідно розв’язати за короткий час (наприклад, за 1 год. на тиждень, згідно з програмними вимогами навчальної дисципліни “Постановка голосу”) у вокальній підготовці студентів музичних відділів, що загалом не володіють співацькими навичками, вимагають від викладача-вокаліста пошуку шляхів інтенсифікації навчального процесу, постійного вдосконалення, більш глибокого осмислення психології кожного студента, що дало б змогу через систему вокального навчання та індивідуальний підхід знайти шляхи ефективного виховання кваліфікованого спеціаліста.

Початковий період навчання співака є найважчим і найвідповідальнішим. Тому вивчаються природні дані студента й можливості їх розвитку, закладаються основи правильної вокальної школи, виховується музично-естетичний смак. “Саме тому, в цей період найбільше потрібний досвідчений, терплячий і наполегливий викладач”[4, с. 21]. Студентам потрібні прості вказівки, пов’язані з аналізом кожного конкретного звучання. Чим простіші й зрозуміліші методичні вказівки, поради, рекомендовані прийоми, тим краще їх сприймають студенти. Кожна порада або педагогічний прийом повинні витікати з індивідуальних особливостей студента. Тому перша й основна роль педагога – зуміти виявити вокальну й художню обдарованість студента, майстерної спрямувати й розвивати.

Список використаної літератури

1. Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки / Д. Євтушенко, М. Михайло-Сидоров. – Київ : Мистецтво, 1963. – С. 89.
2. Володченко Ж. М. Проблема формування вміння діагностики співацького голосу / Ж. М. Володченко, О. Ю. Петух // Психолого-педагогічні науки. – 2002. – С. 75–76.
3. Дорліак К. Вокально-художнє виховання співака питання вокальної педагогіки / К. Дорліак. – Київ, 1963. – С. 23.

4. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению / А. Г. Менабени. – Москва : Просвещение, 1987. – С. 21, 55.
5. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – Київ : Муз. Україна, 1971. – С. 11.
6. Маркотенко І. Павло Васильович Голубев – педагог-вокаліст / І. Маркотенко. – Київ : Муз. Україна, 1980. – С. 6–40.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2015.

Шуль Г. К., Ябковская С. П. Основные этапы методической работы по постановке голоса в подготовке будущих учителей музыки к профессиональной деятельности

Статья посвящена теоретико-прикладному анализу основных этапов методической работы с начинающими певцами.

Ключевые слова: постановка голоса, учитель музыки, голосоведение, опора звука.

Shul H., Yabkovska S. The Main Stages of Voice Training Methodological Work with Beginner-Vocalists

The article considers the main stages of methodological work with beginner-vocalists. Vocal training methodology is based on both general didactic principles and specific music pedagogic ones. A well-trained, powerful voice is considered to be the aim of voice training and this explains the importance of all stages of voice training to be kept. The process of vocal training starts with diagnostics of voice. This stage includes not only the exposure of certain voice features but also search for ways to correct them if necessary. Practicing is the next stage of voice training. Beginner-vocalists, being instructed and controlled by vocal pedagogists, develop their voices further through the careful and systematic practice of both songs and vocal exercises. Vocal exercises have several purposes, including warming up the voice, extending the vocal range, "lining up" the voice horizontally and vertically and acquiring vocal techniques such as legato, staccato, control of dynamics, rapid figurations, learning to sing wide intervals comfortably, singing trills, singing melismas and correcting vocal faults. The areas of vocal technique which seem to depend most strongly on the student's ability to coordinate various functions are extending the vocal range to its maximum potential, developing consistent vocal production with a consistent tone quality, developing flexibility and agility, achieving a balanced vibrato. An important goal of vocal training is to learn to sing to the natural limits of one's vocal range (diagnosed at the beginning of the process of voice training) without any obvious or distracting changes of quality or technique. Vocal pedagogists teach that a singer can only achieve this goal when all of the physical processes involved in singing (such as laryngeal action, breath support, resonance adjustment, and articulatory movement) are effectively working together. These processes are completed by establishing good vocal habits in the most comfortable tessitura of the voice, and then slowly expanding the range.

Key words: setting voice, music teacher, voice, sound support, principles, and methods.